

Г. Т. Пятницька,
д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
В. С. Найдюк,
Генеральний директор, ПрАТ "Компанія "Київенергохолдинг", м. Київ

СУЧАСНІ ТRENДИ РОЗВИТКУ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

G. Piatnytska,
Doctor of Economics, Professor, Professor of Management Department,
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv
V. Naidiuk,
General Director, Kyivenergoholding, PJSC, Kyiv

MODERN TRENDS OF THE CATERING TRADE DEVELOPMENT IN UKRAINE

Проаналізовано динаміку кількісних та структурних змін у розвитку ресторанного господарства України до та після 2014 р. Визначено причини, що обумовили зміни у ресторанному господарстві України останнім часом. Встановлено та охарактеризовано основні сучасні тренди розвитку ресторанного господарства в Україні. Доведено, що ці тренди формуються як під впливом економічних і демографічних чинників, так і геополітичних змін, що нині в Україні мають високий ступінь невизначеності. Виявлено, що в останні роки в Україні на ринку послуг ресторанного господарства сформувалися декілька нових трендів. Вони пов'язані зі змінами у роздрібному товарообороті, ціновою політикою підприємств ресторанного господарства та дивестуванням ресурсів підприємств та компаній, для яких ресторанне господарство не є основним видом економічної діяльності. Обґрунтовано висновки щодо очікуваних майбутніх змін у розвитку ресторанного господарства України.

The dynamics of quantitative and structural changes in the Ukrainian catering trade development before and after 2014 are analyzed. The reasons, which caused recent changes in the catering trade of Ukraine, were determined. The main modern trends of the catering trade development in Ukraine are described and characterized. It is proved that these trends are formed under the influence of economic and demographic factors, as well as geopolitical changes that currently have a high degree of uncertainty in Ukraine. It was revealed that in recent years several new trends have been formed on the market of restaurant services in Ukraine. They are related to the changes in retail turnover, the price policy of the catering trade enterprises and the divestiture of resources of enterprises and companies for which the catering trade is not the main type of economic activity. The conclusions about expected future changes in the catering trade of Ukraine development are substantiated.

Ключові слова: тренди розвитку, ресторанне господарство, підприємства, суб'єкти підприємницької діяльності, заклади ресторанного господарства, роздрібний товарооборот, ринок послуг ресторанного господарства, стратегічні цілі та плани розвитку.

Key words: development trends, the catering trade, enterprises, business entities, the catering trade units, retail turnover, restaurant services market, strategic goals and development plans.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективне управління стратегічним розвитком підприємств, прийняття зважених рішень щодо точних та тактичних управлінських заходів, що

дозволять досягти стратегічних цілей, неможливе без урахування трендів, які притаманні галузевому розвитку. Вивчення трендів розвитку тієї чи іншої сфери економічної діяльності (особливо в умовах

Таблиця 1. Динаміка розвитку підприємств та закладів ресторанного господарства у розрізі регіонів України впродовж 2010–2014 рр.

Регіон / область	Кількість підприємств РГ (за КВЕД) на початок року, одиниць				Середньорічний темп приросту, %	Кількість закладів (об'єктів) РГ підприємств-юридичних осіб на початок року, одиниць				Середньорічний темп приросту, %	Кількість посадкових місць у закладах РГ на початок року, тис. одиниць				Середньорічний темп приросту, %
	2010	2012	2013	2014		2010	2012	2013	2014		2010	2012	2013	2014	
Україна	4785	4751	4343	4147	-3,51	24031	22918	21619	20578	-3,80	1620	1571	1521	1472	-2,37
АР Крим	383	376	317	294	-6,40	1468	1342	1343	1339	-2,27	75	68	66	61	-5,03
Вінницька	88	79	70	66	-6,94	1204	1115	1057	1025	-3,94	85	80	75	71	-4,40
Волинська	113	96	80	82	-7,70	982	962	915	901	-2,13	67	66	63	61	-2,32
Дніпропетровська	251	234	220	212	-4,13	1262	1217	1161	1135	-2,62	100	89	85	85	-3,98
Донецька	390	380	334	305	-5,96	1808	1650	1542	1482	-4,85	136	129	126	126	-1,89
Житомирська	88	74	73	69	-5,90	620	515	409	496	-5,43	47	38	28	44	-1,64
Закарпатська	181	146	133	114	-10,91	556	494	400	324	-12,63	27	25	20	16	-12,26
Запорізька	169	146	118	121	-8,01	748	688	625	532	-8,17	43	42	40	33	-6,40
Івано-Франківська	154	128	121	98	-10,68	714	552	528	501	-8,48	39	33	31	30	-6,35
Київська	134	161	170	177	7,21	849	803	705	808	-1,23	62	67	67	74	4,52
Кіровоградська	62	62	61	53	-3,85	418	416	383	335	-5,38	33	32	32	27	-4,89
Луганська	102	95	80	85	-4,46	734	682	625	598	-4,99	59	60	56	55	-1,74
Львівська	682	618	569	530	-6,11	1772	1651	1546	1321	-7,08	104	98	94	84	-5,20
Миколаївська	103	96	84	73	-8,25	516	545	504	447	-3,53	30	29	28	24	-5,43
Одеська	396	395	339	279	-8,38	1037	920	785	700	-9,36	67	55	49	47	-8,48
Полтавська	125	103	101	106	-4,04	763	708	657	651	-3,89	42	40	38	38	-2,47
Рівненська	67	68	68	61	-2,32	593	794	793	579	-0,60	42	52	44	31	-7,31
Сумська	66	66	62	64	-0,77	917	798	775	751	-4,87	61	51	51	51	-4,38
Тернопільська	77	63	61	51	-9,79	933	892	877	856	-2,13	53	52	51	49	-1,94
Харківська	320	319	307	298	-1,76	1658	1651	1687	1651	-0,11	118	115	118	114	-0,86
Херсонська	78	69	76	63	-5,20	401	364	343	308	-6,38	22	23	24	21	-1,16
Хмельницька	101	108	90	95	-1,52	959	892	847	794	-4,61	69	67	64	61	-3,03
Черкаська	67	59	53	47	-8,48	432	387	371	333	-6,30	28	26	25	24	-3,78
Чернівецька	80	72	67	53	-9,78	333	360	321	285	-3,82	29	29	26	24	-4,62
Чернігівська	99	91	79	83	-4,31	652	583	616	568	-3,39	36	33	36	37	0,69
м. Київ	336	560	543	599	15,55	1328	1591	1622	1692	6,24	134	159	172	174	6,75
м. Севастополь	73	87	67	69	-1,40	374	346	182	166	-18,38	12	13	11	9	-6,94

Джерело: розраховано авторами на основі даних Державної служби статистики України [4; 7, с. 114; 8, с. 120, 168, 170; 9, с. 102, 144, 146; 10, с. 106; 11].

невизначеності та / або нестабільності) має носити перманентний характер через імовірність частих змін. При цьому проблема виявлення змін у галузевому розвитку особливо загострюється в умовах браку офіційних статистичних даних, що характеризують цей розвиток. У зв'язку з вищезазначеним, вивчення сучасних трендів розвитку ресторанного господарства (РГ) України є актуальною проблемою.

АНАЛІЗ

ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Деякі аспекти розвитку сфери РГ України до 2013 р. висвітлювалися як у наших попередніх дослідженнях [18; 19 та ін.], так і дослідженнях інших українських науковців [1; 21; 22 та ін.]. Проте, на жаль, тренди розвитку РГ України з 2014 р. до цього часу детально не вивчалися. І хоча деякі науковці [2; 17; 20 та ін.] у 2014–2017 рр. проводили дослідження, пов'язані з розвитком та управлінням підприємствами, що надають послуги з організації харчування у нашій країні, вони, на жаль, або взагалі не розглядали особливості розвитку РГ України після 2013 р., або розглядали їх на прикладі лише одного ринкового сегменту послуг РГ, або подавали дещо викривлену інформацію про ситуацію на галузевому ринку, оскільки презентували розвиток ресторанного господарства у сукупності з готельним господарством (ГГ), тобто аналізували показники по всій секції І "Тимчасове розміщування й організація харчування" за КВЕД-2010 (іноді навіть не зазначаючи про це у примітках). Такий підхід, на наше глибоке переконання, є неприпустимим тому, що, поперше, РГ та ГГ — абсолютно різні сфери економічної

діяльності: підприємства першої крім послуг з організації харчування, займаються виробництвом продукції та здійснюють продаж власної продукції та закупних товарів, а другої — надають послуги з організації тимчасового розміщування (причому не обов'язково з можливістю отримати послугу з організації харчування як супутню до послуги розміщування); по-друге, мережа РГ включає в себе загальнодоступні та так звані "закриті" заклади РГ, що організують харчування за місцем навчання, роботи і т.п., а отже можуть бути зовсім не пов'язані з ГГ (крім того, і переважну більшість загальнодоступних закладів РГ ніяк не можна розглядати у прив'язці до підприємств ГГ, оскільки вони не є функціональними підрозділами цих підприємств).

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження полягає у визначенні основних сучасних трендів розвитку ресторанного господарства в Україні (без будь-якого об'єднання з ГГ). Для досягнення мети поставлені такі завдання: провести аналіз розвитку РГ в Україні до 2014 р. та після; визначити причини та чинники, що обумовлюють зміни у розвитку РГ України останнім часом. У ході дослідження будуть використані методи: системного аналізу, порівняння, індукції та дедукції, статистичної обробки даних й ін.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасні тренди розвитку будь-якої сфери економічної діяльності в Україні сьогодні, на наш погляд, варто вивчати розглядаючи їх формування у двох ча-

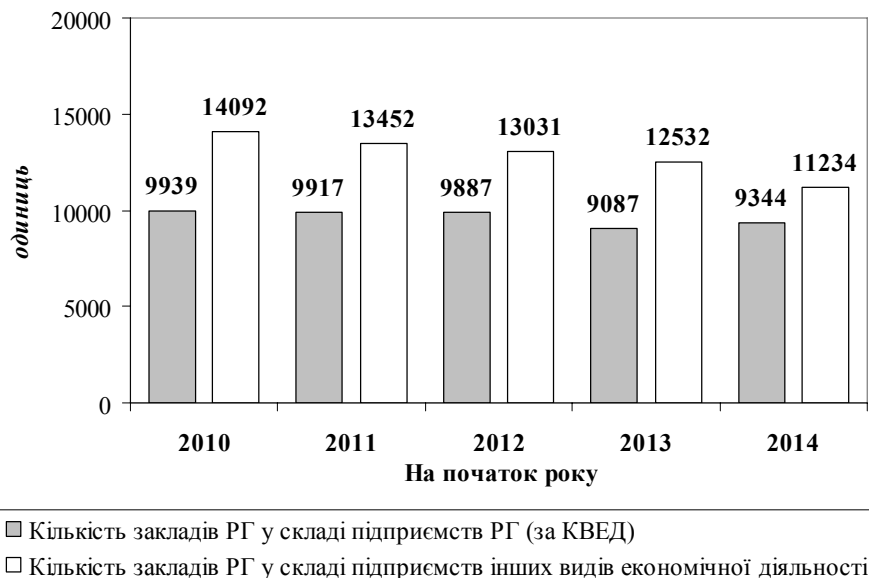

Рис. 1. Зміна кількості закладів ресторанного господарства у складі підприємств ресторанного господарства та підприємств інших видів економічної діяльності в Україні впродовж 2010—2014 рр.

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [8, с. 178; 9, с. 152; 10, с. 152; 5, с. 102—103; 6, с. 106—108; 7, с. 106—108; 11].

свих ракурсах: до 2014 р. та після. Такий підхід до визначення ринкової ситуації, що склалася у ресторанному господарстві об'єктивно обумовлений кількома причинами. По-перше, різкою зміною геополітичної ситуації в країні у 2014 р., що негативно позначилась як на розвитку всієї національної економіки, так і окремих її галузей та підприємств (у т.ч. і підприємств / закладів РГ). По-друге, негативними (з точки зору можливостей для проведення детального аналізу розвитку РГ) змінами у зборі та оприлюдненні офіційної статистичної інформації по мережі РГ Державною службою статистики України і, як наслідок, необхідністю прогнозування ймовірних трендів розвитку на підставі статданих за попередні часові періоди, збору даних з засобів масової інформації та первинних даних спеціально організованих досліджень. По-третє, ймовірністю стратегічних перспектив так званого "повернення" (якщо не повного, то часткового) у ринкову ситуацію, що передувала зростанню ворожості зовнішнього середовища, в якому підприємства РГ України змушені "виживати" та розвиватися декілька останніх років.

Дослідження розвитку мережі РГ в Україні дозволило встановити, що діяльністю із забезпечення стравами та напоями у межах сфери економічної діяльності "Тимчасове розмішування й організація харчування" (секція І за КВЕД-2010) займаються як підприємства РГ (код 56 у секції І), так і підприємства інших видів економічної діяльності, що вдаються до диверсифікації свого бізнесу та розвивають мережу закладів (об'єктів) РГ (табл. 1 та рис. 1).

Результати аналізу даних таблиці 1 показали, що впродовж 2010—2014 рр. (тобто протягом п'яти років, що передували геополітичним змінам у зв'язку з незаконною анексією Криму та російською агресією на Сході країни) середньорічний темп приросту загальної кількості підприємств РГ (за КВЕД), так само як і закладів (об'єктів) РГ, що здійснювали свою діяльність у складі підприємств-юридичних осіб всіх видів економічної діяльності, та посадкових місць в них в цілому по Україні був від'ємним і становив -3,51%, -3,80% та -2,37% відповідно. Водночас встановлено, що на фоні зменшення кількості підприємств та закладів РГ на майже всій території України у м. Київ намітилась стійка тенденція до їх зростання. Останнє є яскравим проявом моноцент-

ричного характеру розвитку ресторанного господарства у нашій країні.

Усі регіони України (без урахування м. Київ) за динамікою кількості підприємств РГ і закладів РГ підприємств-юридичних осіб, згідно з даними таблиці 1, можна умовно поділити на три групи:

— такі, де сформувалася стійка тенденція до зменшення мережі РГ (АР Крим, Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька області та м. Севастополь);

— такі, де на початок 2014 р. порівняно з попереднім часовим періодом збільшилась або кількість підприємств РГ, або кількість закладів РГ підприємств-юридичних осіб (Волинська, Житомирська, Луганська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Чернігівська області);

— такі, де сформувалася стійка тенденція до збільшення кількості підприємств РГ і на початок 2014 р. порівняно з попереднім часовим періодом збільшилась кількість закладів РГ підприємств-юридичних осіб (Київська область).

Найбільш швидкий середньорічний темп зменшення кількості підприємств РГ (за КВЕД) протягом 2010—2014 рр. простежувався у Закарпатській, Івано-Франківській, Тернопільській та Чернівецькій областях, а кількості закладів РГ підприємств-юридичних осіб — у м. Севастополь, Закарпатській, Одеській та Івано-Франківській областях (див. табл. 1). Проте варто наголосити, що зменшення мережі РГ підприємств-юридичних осіб у вищезазначених та інших регіонах України відбувалося на фоні тенденції до збільшення кількості закладів (об'єктів) РГ фізичних осіб-підприємців, яких за нашими прогнозами (побудованими з урахуванням наявності дуже сильного взаємозв'язку між зміною кількості закладів РГ фізичних осіб-підприємців та змінами роздрібного товарообороту ресторанного господарства і кількості закладів РГ підприємств-юридичних осіб) на початок 2014 р. в Україні налічувалося приблизно 39,3 тис. одиниць, тобто, якщо порівнювати з даними офіційної статистики [5, с. 103; 6, с. 208] майже у 3,2 рази та на 34,13 % більше, ніж на початку 2000 р. та 2006 р. відповідно.

В Україні, згідно з рисунком 1, чітко простежується тенденція до більш швидких темпів зменшення мережі закладів РГ підприємств-юридичних осіб, для яких ресторанне господарство не є основним видом економічної діяльності. Це, зокрема, підтверджують дані середньорічних темпів зростання кількості закладів РГ у складі підприємств РГ (за КВЕД) та у складі інших підприємств, що впродовж 2010—2014 рр. становили 98,47 % та 94,49 % відповідно. Останнє свідчить про те, що, по-перше, на внутрішньому ринку країни навіть до початку прояву негативних наслідків ринкових загроз, пов'язаних з геополітичною нестабільністю та спричиненим нею загальноекономічним спадом, сформувалася тенденція до зменшення закладів-конкурентів на ринку послуг РГ. А, по-друге, про тенденцію до дивестування ресурсів задіяних у діяльності із забезпечення стравами та напоями з боку підприємств інших видів економічної діяльності. Інакше кажучи, в Україні є чіткі ознаки того, що ціла низка підприємств нині, на жаль, вже не розглядає (у межах формування свого корпоративного портфеля) ресторанне господарство, як привабливу для себе стратегічну зону господарювання (СЗГ).

Незважаючи на зазначене вище констатуємо, що і у період до 2014 р., і зараз в Україні є дві основні причини відкриття та розвитку закладів РГ у складі підприємств інших (відмінних від РГ) видів економічної діяльності. Це, як нами вже наголошувалося в одній з наукових публікацій, "...по-перше, застосування інсорсингового підходу, коли йдеться про організацію харчування за місцем роботи, навчання, лікування тощо, який притаманний підприємствам сфер освіти, охорони здоров'я, деяким промисловим підприємствам і т.п. По-друге, диверсифікація бізнесу з метою забезпечення більш ефективного внутрішнього розподілу капіталу на підприємстві, максимізації його прибутків та зменшення ризику втрат (оскільки за несприятливого розвитку подій на ринку фокусування лише на одному виді діяльності, як свідчить практичний досвід, набагато частіше призводить до швидких та глобальних негативних наслідків). Прикладами підприємств, що здійснюють діяльність у сфері РГ вдаючись до зв'язаної (спорідненої) диверсифікації є підприємства оптової (гуртової) та роздрібно-торгівлі продовольчими товарами, сільськогосподарські підприємства, підприємства сфери готельного господарства тощо, а незв'язаної (неспорідненої) диверсифікації — будівельні підприємства, підприємства сфер зв'язку, торгівлі автомобілями та мотоциклами тощо" [19, с. 39].

На фоні загального зменшення закладів РГ в Україні зменшувалася і кількість посадкових місць у них: з 1,62 млн одиниць на початок 2010 р. до 1,47 млн одиниць на початок 2014 р. у цілому по мережі РГ підприємств-юридичних осіб (див. табл. 1). Ця ситуація була, передусім, обумовлена тенденцією до зменшення кількості закладів РГ, а отже, і посадкових місць в них, на підприємствах з відмінним від організації харчування основним видом економічної діяльності. За даними Державної служби статистики України [11] у період 2010—2014 рр. середньорічний темп приросту кількості посадкових місць у закладах (об'єктах) РГ у складі підприємств РГ (за КВЕД) та підприємств інших видів економічної діяльності був від'ємним і становив -0,03 % та -4,78 % відповідно.

Порівняльний аналіз динаміки кількості закладів РГ та місць в них дозволили виявити ще одну тенденцію: в Україні зростає середня кількість посадкових місць у розрахунку на один заклад РГ підприємств-юридичних осіб. Так, якщо на початку 2010 р. у середньому на один заклад (об'єкт) РГ припадало 67 місць, то на початку 2014 р. — 72. За станом на 1 січня 2014 р. найбільша кількість посадкових місць була у закладах РГ м. Києва (103 місця у розрахунку на один заклад (об'єкт) РГ

підприємств-юридичних осіб), а найменша — в АР Крим (46 місць) та Закарпатській області (49 місць), тобто у регіонах діяльність мережі РГ в яких, передусім, зорієнтована на обслуговування туристів, де просторові можливості для привабливого (з точки зору конкурентних переваг) місця розміщення нових закладів РГ є обмеженими і де утримання великих за місткістю закладів РГ у так званий "не сезон".

Розгортання тенденції щодо збільшення місць у розрахунку на один заклад РГ можна пояснити тим, що у період економічного спаду або навіть кризи достатньо часто переваги отримують ті підприємства РГ, заклади (об'єкти) РГ яких мають більшу місткість або збільшують її, запроваджуючи заходи, спрямовані на максимізацію коефіцієнта обертання одного посадкового місця у залі. Зростання місткості також можна пов'язати з активізацією розвитку в Україні закладів РГ так званого "трасового" формату [20], що орієнтовані на швидке обслуговування численних потоків споживачів.

Незмінною вже достатньо тривалий час залишається тенденція, відповідно до якої найбільш поширеною організаційно-правовою формою господарювання у сфері РГ України є товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ). Станом на 1 січня 2014 р., згідно з даними Державної служби статистики України [7, с. 112], частка ТОВ у сфері РГ залишалася найбільшою та складала 32,7 % (для порівняння частка приватних підприємств дорівнювала 12,8 %, комунальних підприємств — 7,4 %, а частки державних та колективних підприємств становили лише 2,0 % та 0,7 % відповідно). Зауважимо, що домінуючу позицію ТОВ, частка яких на ринку послуг РГ України за десять років збільшилась на 10,5 % (з 22,2 % на початку 2004 р.) [7; 11], можна пояснити тим, що ця організаційно-правова форма господарювання є найбільш зручною для суб'єктів малого підприємництва, частка яких у ресторанному господарстві України і на початок 2015 р., і на початок 2016 р. становила понад 97 % (табл. 2).

У цілому підприємства-суб'єкти підприємництва РГ (тобто сукупність підприємств-юридичних осіб РГ і фізичних осіб-підприємців РГ), що діють та розвиваються в Україні, згідно з офіційними даними Державної служби статистики [11], за своїми розмірами були і є переважно малими. Так, за результатами наших попередніх досліджень [18, с. 75], на кінець 2005 р. частка малих підприємств РГ, що за КВЕД-2005 відносилися до виду діяльності "Надання готових страв та напоїв (алкогольних та безалкогольних) для споживання на місці" у секції Н "Готелі та ресторани", становила 97,15 % від загальної їх кількості. Дані таблиці 2 свідчать, що величина цієї частки з роками навіть збільшилась і на початок 2016 р. досягла 97,54 %. Водночас частка великих за розміром підприємств-суб'єктів підприємництва РГ так і залишається мізерною, оскільки впродовж 2012—2016 рр. за даними Державної служби статистики України [3] в країні функціонувало лише одне велике підприємство з основним видом діяльності "Діяльність із забезпечення стравами та напоями" (секція І "Тимчасове розміщування й організація харчування" за КВЕД-2010).

Домінування малих підприємств (переважно навіть мікропідприємств), як і наведені вище тенденції до зменшення кількості підприємств-юридичних осіб та зростання кількості фізичних-осіб підприємців у сфері РГ України були, передусім, обумовлені перевагами, що за положеннями Податкового кодексу України [13], отримують суб'єкти господарювання, які можуть застосовувати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності. Зауважимо, що сфера РГ підпадає під дві групи платників єдиного податку, а саме:

— другу, що включає фізичних осіб-підприємців, які здійснюють господарську діяльність з надання послуг,

Таблиця 2. Динаміка кількості та структури підприємств-суб'єктів підприємництва ресторанного господарства за їх розмірами в Україні впродовж 2012–2016 рр.¹

Показники	На початок року ²					Абсолютне відхилення від попереднього року			
	2012	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
Кількість підприємств-суб'єктів підприємництва ³ , що здійснюють діяльність із забезпечення стравами та напоями, одиниць, у т.ч.:	8095	7359	7667	6100	5928	-736	308	-1567	-172
великі	1	1	1	1	1	0	0	0	0
середні	245	249	246	174	145	4	-3	-72	-29
малі, з них:	7849	7109	7420	5925	5782	-740	311	-1495	-143
мікропідприємства	6296	5721	6166	5031	4942	-575	445	-1135	-89
Частка великих і середніх підприємств у загальній кількості підприємств-суб'єктів підприємництва РГ, %	3,04	3,40	3,22	2,87	2,46	0,36	-0,18	-0,35	-0,41
Частка малих підприємств у загальній кількості підприємств-суб'єктів підприємництва РГ, %	96,96	96,60	96,78	97,13	97,54	-0,36	0,18	0,35	0,41
Частка мікропідприємств у:									
– загальній кількості підприємств-суб'єктів підприємництва РГ, %	77,78	77,74	80,42	82,48	83,37	-0,03	2,68	2,05	0,89
– загальній кількості малих підприємств-суб'єктів підприємництва РГ, %	80,21	80,48	83,10	84,91	85,47	0,26	2,62	1,81	0,56

Примітки: ¹ Розраховано та побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [3, с. 367; 7, с. 17; 5, с. 6–7; 6, с. 6].

² Дані за 2014–2015 рр. без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

³ Сукупність підприємств-юридичних осіб РГ і фізичних осіб-підприємців РГ.

у тому числі побутових, платникам єдиного податку та / або населенню, виробництво та / або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства, за умови, що протягом календарного року вони, по-перше, не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не перевищує 10 осіб, по-друге, обсяг доходу не перевищує 1,5 млн гривень;

– третю, що включає фізичних осіб-підприємців, які не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не обмежена та юридичних осіб-суб'єктів господарювання будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 5 млн гривень.

Намагаючись легально оптимізувати свої витрати, пов'язані з оподаткуванням, навіть великі мережі (сітьові утворення) у сфері РГ України ще з початку 2000-х років активно "дробляться" на малі підприємства для забезпечення собі зниження податкового навантаження. При цьому, наприклад, кухар може бути оформлений як фізична-особа підприємець, а бар та ресторан, що знаходиться в одному приміщенні та належать одному власнику, можуть бути різними суб'єктами підприємницької діяльності. Варто наголосити, що у 2015 р. у законопроекті "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо податкової лібералізації" [14] була зроблена спроба завадити цій практиці шляхом введення заборони на застосування спрощеної системи оподаткування для суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність у сфері ресторанного господарства та виконують функції окремої структурної одиниці ресторану (бару, кафе, їдальні, кухні тощо). Проте цей законопроект не був підтриманий у Верховній Раді.

Досліджуючи сучасні тренди розвитку РГ в Україні, звичайно необхідно зупинитися і на показниках товарообороту. Динаміка зміни роздрібного товарообороту ресторанного господарства в Україні, дані про який Державна служба статистики України чітко визначала лише до початку 2015 р., свідчать про те, що в Україні у 2010–2013 рр. простежувалось зростання обсягів роздрібного товарообороту РГ як у фактичних, так і порівнянних цінах (рис. 2). На жаль, зростання товарообороту у цей часовий період відбувалося не

тільки за рахунок збільшення попиту споживачів на послуги підприємств РГ, але і за рахунок збільшення рівня націнки ресторанного господарства. Так, провівши розрахунки за даними Державної служби статистики України [11], можемо констатувати наступне: якщо рівень націнки РГ у структурі роздрібного товарообороту ресторанного господарства за 2005 р. був на рівні 38 %, то у 2010 р. він вже дорівнював 45 %, а у 2013 р. становив понад 46 %. Для порівняння зауважимо, що у 2014 р. рівень націнки РГ хоча і зменшився до 43,5 %, але все рівно залишався достатньо високим (особливо, якщо зважати на те, що в цілому в Україні простежувався спад у попиту на послуги РГ та зростання інфляції).

Згідно з нашим прогнозом, що підтверджується і проведеними нами у 2015–2016 рр. результатами опитування працівників підприємств / закладів РГ України, після 2014 р., коли обсяги роздрібного товарообороту мережі РГ стрімко зменшились як у фактичних, так і порівнянних цінах (передусім, внаслідок втрати сегменту мережі РГ у АР Крим, м. Севастополь та тимчасово окупованій території Донецької та Луганської областей), у 2015 р. ситуація в цілому по країні суттєво не покращилась. На фоні зростання роздрібного товарообороту РГ підприємств-юридичних осіб у фактичних цінах, його реальні обсяги, на жаль, зменшились (див. рис. 2).

Частина підприємств РГ ще наприкінці 2014 р. внаслідок загострення військової ситуації в Україні вирішила або припинити свою діяльність на ринку послуг РГ України (у т.ч. через різке погіршення фінансових показників та високий рівень невизначеності щодо перспектив їх покращення), або частково згорнути свою діяльність та / або переглянути реалізацію стратегічних планів свого розвитку. Серед найбільш поширених управлінських рішень того часу були рішення про перегляд цінової політики підприємства / закладу РГ та пошуку статей скорочення витрат. У цей період низка підприємств РГ, що різко почали піднімати ціни на свою продукцію, припустилася, на наш погляд, великої помилки, що коштувала деяким з них втрат великих постійних клієнтів, а інших взагалі підвела до ситуації, коли єдиним рішенням стало закриття. Керівництво інших підприємств РГ протягом 2014 р. — першої половини 2015 р. намагалося робити все можливе та неможливе,

Рис. 2. Динаміка обсягів роздрібного товарообороту ресторанного господарства в Україні протягом 2010—2016 рр. у фактичних та порівнянних цінах (2010=1)

Джерело: побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [11]. Дані за 2014—2016 рр. без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції. Дані за 2015—2016 рр. власний прогноз, що побудовано на основі даних Державної служби статистики України про витрати домогосподарств на харчування поза домом та дані про індекс цін за 2015—2016 рр. на продовольчі товари у торговій мережі.

щоб різко не піднімати ціни на свою продукцію. Наголосимо, що за даними компанії "Ресторанний консалтинг" [12], так званий "пік" зростання цін на послуги РГ в Україні припав на 2014 р. і склав 30%, а у 2015 р. вони ще раз зросли на 10—15% внаслідок послаблення курсу гривні. У 2016 р., хоча курс гривні стабілізувався, ціни РГ продовжували рости і збільшились на 5—10% через зростання комунальних платежів, витрат на заробітну плату тощо.

Вищеописані дії підприємств РГ України призвели до того, що криві роздрібного товарообороту РГ у фактичних цінах та порівнянних цінах, починаючи з 2014 р. почали суттєво розходитись (див. рис. 2). І, якщо роздрібний товарооборот РГ у фактичних цінах протягом 2014—2016 р. збільшувався (причому достатньо різко внаслідок суттєвого послаблення курсу гривні по відношенню до євро та долара США), то у порівнянних цінах він до початку 2016 р. тільки зменшувався. Іншими словами, до того, як загальна ситуація на ринку послуг РГ (особливо у великих містах-лідерах ринку — Києві, Львові, Одесі) не почала потроху поліпшуватись, зростання реальних обсягів товарообороту РГ не намічалось навіть

у стратегічній (не кажучи вже про короткострокову) перспективі.

На сам кінець проведення аналізу розвитку ринку послуг РГ в Україні доцільно звернути увагу на те, що в останні роки тут простежується тенденція до зростання попиту на продукцію і послуги підприємств / закладів, що за КВЕД-2010 здійснюють діяльність з постачання готових страв. Про це, зокрема, свідчить як збільшення обсягів їх роздрібного товарообороту, згідно з даними Державної служби статистики України [15; 16], так і збільшення частки вищезазначених підприємств у структурі роздрібного товарообороту РГ (рис. 3).

Не дивлячись на зростання частки товарообороту підприємств, що займаються постачанням готових страв, найбільший обсяг роздрібного товарообороту, за даними рисунка 3, припадає на діяльність ресторанів та підприємств, що надають послуги мобільного харчування. Останнє обумовлено тим, що у межах цієї категорії підприємств, як правило, розвиваються мережі ресторанів, кафе, закусочних та буфетів, яких, по-перше, в мережі РГ України у сукупності більше, ніж закладів РГ інших типів. А, по-друге, ці заклади РГ, як правило,

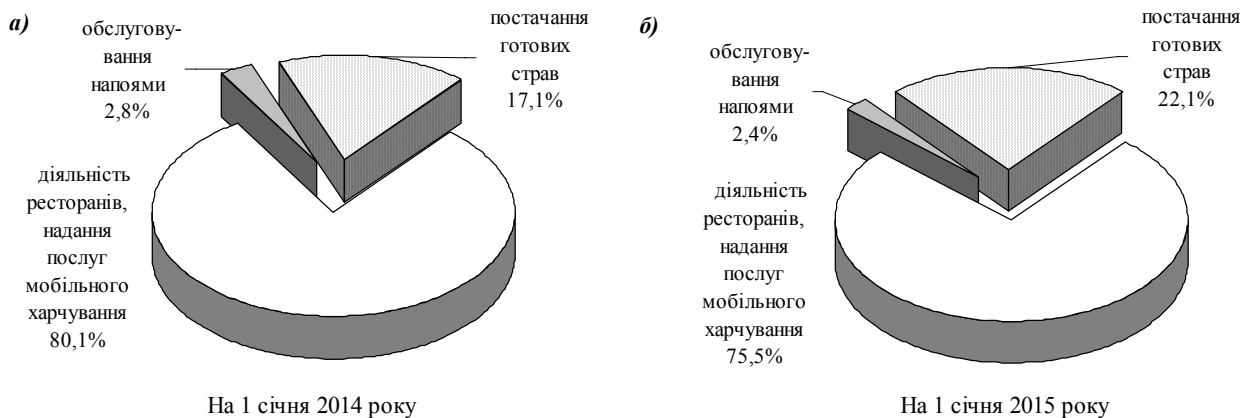

Рис. 3. Структура розподілу роздрібного товарообороту підприємств ресторанного господарства України за видами економічної діяльності: а) на 1 січня 2014 року; б) на 1 січня 2015 року

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [15, с. 7; 16, с. 8] без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

навіть у складних економічних умовах намагаються зважати на фінансові можливості своїх відвідувачів і відповідно до цього вибудовують свої стратегії дій на ринку (часто забезпечуючи великі обсяги товарообороту завдяки орієнтації та масового споживача і максимально можливу частоту покупок та / або обертання місця за добу).

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки проведеного дослідження, можна зробити наступні висновки. По-перше, впродовж 2010—2016 рр. на ринку послуг РГ України (за виключенням м. Києва) збереглася загальна тенденція до зменшення кількості як підприємств РГ (за КВЕД), так і закладів РГ, що здійснюють свою діяльність у складі підприємств-юридичних осіб всіх видів економічної діяльності. Цей тренд, як і тренд до зменшення загальної місткості мережі РГ підприємств-юридичних осіб, в силу низки причин (нездатності деяких керівників підприємств РГ здійснювати ефективне антикризове управління, зменшення чисельності потенційних споживачів послуг РГ, високої ймовірності появи нових ринкових загроз, пов'язаних з геополітичною нестабільністю та складностями економічного характеру, недосконалістю законодавчого та нормативно-правового поля ведення бізнесу в Україні і т.п.) буде незмінним і у наступні часові періоди. Поряд з цим, темпи приросту мережі РГ фізичних-осіб підприємців, якщо і не будуть негативними, то суттєво уповільняться. Останнє, зокрема, пов'язано і з демографічними змінами (зменшенням чисельності населення як через тимчасову втрату частини території та міграційні процеси, так і через підвищення коефіцієнта смертності внаслідок військових дій на Сході).

По-друге, у найближчі 5—7 років Україні буде все ще притаманна яскраво виражена моноцентричність у розвитку РГ, тобто найбільш привабливим регіоном для відкриття та функціонування підприємств / закладів РГ лишатиметься столиця — Київ.

По-третє, в країні спостерігається тенденція до поступового збільшення посадкових місць у розрахунку на один заклад РГ. Цей тренд зберігатиметься і надалі, оскільки у періоди економічних негараздів достатньо часто переваги отримують ті підприємства, заклади (об'єкти) РГ яких мають більшу місткість або збільшують її, запроваджуючи заходи, спрямовані на максимізацію коефіцієнта обертання одного посадкового місця у залі. Крім того, в Україні за останні роки активізувався розвиток закладів РГ так званого "трасового" формату, що орієнтовані на швидке обслуговування численних потоків споживачів, а отже мають бути достатньо місткими.

По-четверте, суттєво не зміниться ні у коротко-, ні у довгостроковій перспективі структура розподілу мережі РГ України за організаційно-правовою формою господарювання та розміром підприємств-суб'єктів підприємництва РГ: частка ТОВ, як найбільш приваблива форма господарювання для малих за розміром підприємств РГ, буде становити не менше, ніж 1/3 від усіх організаційно-правових форм господарювання у сфері РГ України; частка малих підприємств-суб'єктів підприємництва РГ може трохи зрости за рахунок зменшення частки середніх за розміром підприємств. Останнє, передусім, обумовлено тим, що єдиний податок продовжує залишатися привабливим інструментом легальної оптимізації оподаткування у сфері РГ.

По-п'яте, в останні роки в Україні чітко сформувалося три нових тренди, а саме пов'язаний з:

1) динамікою роздрібного товарообороту РГ: криві товарообороту у фактичних цінах та порівнянних цінах почали розходитись у зв'язку з інфляційними процесами в країні та падінням попиту на послуги РГ (особливо у віддалених від столиці та обласних центрів районах);

2) ціновою політикою: реалізація багатьма підприємствами / закладами РГ у період 2014—2016 рр. стратегії "утримання споживача", що передбачає стримування різкого зростання цін на продукцію РГ, змусила їх керівників дещо переглянути підходи до цінової політики і більш зважено підходити до визначення рівня націнки РГ (особливо у тих закладах, де до початку 2014 р. вони на деяку продукцію взагалі були "захмарними" і могли досягати 500 та більше відсотків);

3) дивестуванням ресурсів задіяних у діяльності із забезпечення стравами та напоями з боку підприємств, для яких РГ не є основним видом економічної діяльності: значна кількість підприємств та компаній нині не вважає, що РГ є привабливою СЗГ для їх корпоративних портфельів при веденні бізнесу в Україні.

По-п'яте, сучасні тренди розвитку РГ в Україні в основному формуються під впливом як економічних і демографічних чинників, так і геополітичних змін, що нині, на жаль, мають високий ступінь невизначеності.

Вважаємо, що отримані дані можуть бути у подальшому використані для проведення досліджень, присвячених проблематиці стратегічного управління розвитком підприємств та закладів РГ України, пошуку результативних управлінських рішень, що дозволять підвищити ефективність їх діяльності навіть в умовах геополітичної та економічної нестабільності.

Література:

1. Антонова В.А. Стратегическое развитие ресторанного бизнеса: теория и методология исследования: монография / В.А. Антонова. — Донецк: ДонНУЭТ, 2008. — 226 с.
2. Борисова О.О. Інноваційний розвиток системи економічної безпеки підприємств сфери ресторанного бізнесу: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.02 "Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності" / О.О. Борисова; Вищий навчальний заклад "Університет економіки та права "КРОК". — К., 2017. — 24 с.
3. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва 2015: стат. зб. / Держ. служба статистики України. — К.: ТОВ "Видавництво "Консультант", 2016. — 514 с.
4. Мережа роздрібної торгівлі та ресторанного господарства підприємств на 1 січня 2010 року: стат. бюл. — К.: Державний комітет статистики України, 2011. — 135 с.
5. Мережа роздрібної торгівлі та ресторанного господарства підприємств на 1 січня 2012 року: стат. бюл. — К.: Державна служба статистики України, 2012. — 125 с.
6. Мережа роздрібної торгівлі та ресторанного господарства підприємств на 1 січня 2013 року: стат. бюл. — К.: Державна служба статистики України, 2013. — 123 с.
7. Мережа роздрібної торгівлі та ресторанного господарства підприємств на 1 січня 2014 року: стат. бюл. — К.: Державна служба статистики України, 2014. — 125 с.
8. Роздрібна торгівля України у 2000-2010 роках: стат. зб. — К.: Держ. служба статистики України, 2011. — 191 с.
9. Роздрібна торгівля України у 2013 році: стат. зб. — К.: Державна служба статистики України, 2014. — 165 с.
10. Роздрібна торгівля України у 2012 році: стат. зб. — К.: Державна служба статистики України, 2013. — 173 с.
11. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Офіційний сайт компанії "Ресторанний консалтинг" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.recon.com.ua/>
13. Податковий кодекс України (із змінами і доповненнями, внесеними Законами України) № 2755-VI від 2 грудня 2010 р. у редакції станом на 26.07.2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/nk/>
14. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо податкової лібералізації: проект Закону

№ 3357 від 26.10.2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56874

15. Продаж і запаси товарів у торговій мережі та мережі ресторанного господарства за 2013 рік: стат. бюл. — К.: Державна служба статистики України, 1014. — 48 с.

16. Продаж і запаси товарів у торговій мережі та мережі ресторанного господарства за 2014 рік: стат. бюл. — К.: Державна служба статистики України, 1015. — 45 с.

17. Прокопюк А. Сучасні тенденції розвитку ресторанного господарства України та Польщі / А. Прокопюк, Ю.Б. Феленчак // Науковий вісник НЛТУ України. — 2015. — Вип. 25.4. — С. 259—265.

18. П'ятницька Г.Т. Ресторанне господарство України: ринкові трансформації, інноваційний розвиток, структурна переорієнтація: монографія / Г.Т. П'ятницька. — К.: КНТЕУ, 2007. — 465 с.

19. П'ятницька Г. Розвиток ресторанного господарства в Україні: структурні трансформації, фінансова стійкість підприємств, прогнози / Г. П'ятницька, О. Григоренко, В. Найдюк // Економіст. — 2013. — № 11. — С. 37—45.

20. Семенюк Л.В. Основні тенденції розвитку ринку мереж закладів ресторанного господарства, що розташовані на автошляхах України / Л.В. Семенюк // Ефективна економіка. — 2014. — № 11 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3563>.

21. Ткачова С.С. Основні тенденції розвитку ресторанного господарства в Україні / С.С. Ткачова, О.П. Ткаченко // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. праць. — Х.: Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі, 2008. — Вип. 2, Ч. 2. — С. 188—196.

22. Шталь Т.В. Сучасний стан та тенденції розвитку ресторанного господарства України та Харківського регіону / Т.В. Шталь, О.В. Кот, А.С. Дядін // Вісник Львівської комерційної академії. — 2011. — Сер. Економічна. Вип. 38. — С. 137—141.

References:

1. Antonova, V.A. (2008), Strategicheskoe razvitie restorannogo biznesa: teoriya i metodologiya issledovaniya [Strategic development of restaurant business: theory and methodology of research], DonNUJeT, Doneck, Ukraine.

2. Borysova, O.O. (2017), "Innovative development of the economic security of enterprises restaurant business", Ph.D. Thesis, Economic Security of enterprises, University of Economy and Law "KROK", Kyiv, Ukraine.

3. State Statistics Service of Ukraine (2016), Diial'nist' sub'iektiv velykoho, seredn'oho, maloho ta mikropidpriemstva 2015. Statystychnyj zbirnyk [Activity of large, middle-size, small and micro-enterepreneurship entities. Statistical publication], TOV "Vydavnytstvo "Konsul'tant", Kyiv, Ukraine.

4. State Statistics Service of Ukraine (2011), Merezha rozdribnoi torhivli ta restorannoho gospodarstva pidpriemstv na 1 sichnia 2010 roku. Statystychnyj biuletен' [Network of retail and catering trade enterprises as of January 1, 2010. Statistical bulletin], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

5. State Statistics Service of Ukraine (2012), Merezha rozdribnoi torhivli ta restorannoho gospodarstva pidpriemstv na 1 sichnia 2012 roku. Statystychnyj biuletен' [Network of retail and catering trade enterprises as of January 1, 2012. Statistical bulletin], Derzhavna sluzhba statystyky of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

6. State Statistics Service of Ukraine (2013), Merezha rozdribnoi torhivli ta restorannoho gospodarstva pidpriemstv na 1 sichnia 2013 roku. Statystychnyj biuletен' [Network of retail and catering trade enterprises as of January 1, 2013. Statistical bulletin], Derzhavna sluzhba statystyky of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

7. State Statistics Service of Ukraine (2014), Merezha rozdribnoi torhivli ta restorannoho gospodarstva pidpriemstv na 1 sichnia 2014 roku. Statystychnyj biuletен' [Network of retail and catering trade enterprises as of January 1, 2014. Statistical bulletin], Derzhavna sluzhba statystyky of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

8. State Statistics Service of Ukraine (2011), Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2000—2010 rokakh. Statystychnyj zbirnyk [Retail trade of Ukraine in 2000—2010. Statistical publication], Derzhavna sluzhba statystyky of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

9. State Statistics Service of Ukraine (2014), Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2013 rotsi. Statystychnyj zbirnyk [Retail trade of Ukraine in 2013. Statistical publication], Derzhavna sluzhba statystyky of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

10. State Statistics Service of Ukraine (2013), Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2012 rotsi. Statystychnyj zbirnyk [Retail trade of Ukraine in 2012. Statistical publication], Derzhavna sluzhba statystyky of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

11. Official website of the State Statistics Service of Ukraine (2017), [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

12. Official website of the company "Restaurant consulting" (2017), [Online], available at: <https://www.recon.com.ua/>

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://sfs.gov.ua/nk/> (Accessed 8 Sept. 2017).

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), "On amendments to the Tax Code of Ukraine regarding tax liberalization: draft law", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56874 (Accessed 8 Sept. 2017).

15. State Statistics Service of Ukraine (2014), Prodazh i zapasy tovariv u torhovij merezhi ta merezhi restorannoho gospodarstva za 2013 rik. Statystychnyj biuletен' [Sales and stocks of goods in the retail chain and restaurant chain in 2013. Statistical bulletin], Derzhavna sluzhba statystyky of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

16. State Statistics Service of Ukraine (2015), Prodazh i zapasy tovariv u torhovij merezhi ta merezhi restorannoho gospodarstva za 2014 rik. Statystychnyj biuletен' [Sales and stocks of goods in the retail chain and restaurant chain in 2014. Statistical bulletin], Derzhavna sluzhba statystyky of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

17. Prokopiuk, A. and Felenchak, Yu.B. (2015), "Modern trends in the development of catering trade in Ukraine and Poland", Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy, vol. 25.4, pp. 259—265.

18. Piatnytska, G.T. (2007), Restoranne gospodarstvo Ukrainy: rynkovi transformatsii, innovatsijnyj rozvytok, strukturna pereoriientatsiia [Ukrainian Restaurant Trade: Market Transformations, Innovation Development, Structural Reorientation], KNTEU, Kyiv, Ukraine.

19. Piatnytska, G. Hryhorenko, O. and Naidiuk V. (2013), "Catering trade' development in Ukraine: structural transformation, financial sustainability of enterprises, forecasts", Ekonomist, Vol. 11, pp. 37—45.

20. Semeniuk, L.V. (2014), "Major trends in the market network of restaurants that are located on roads Ukraine", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3563> (Accessed 8 Sept. 2017).

21. Tkachova, S.S. and Tkachenko, O.P. (2008), "Main tendencies of restaurant business development in Ukraine", Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh: zbirnyk naukovykh prats', Vol. 2, no. 2, pp. 188—196.

22. Shtal, T.V. Kot, O.V. and Dyadin, A.S. (2011), "Modern Situation and Tendencies in Development of a Restaurant Business of Ukraine and the Kharkov Region", Visnyk L'vivs'koi komertsijnoi akademii, Economical series, vol. 38, pp. 137—141.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2017 р.